

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Državnost Bosne i Hercegovine u XX i XXI stoljeću:
historijski izazovi i dostignuća u razvoju državnosti
Bosne i Hercegovine: ZAVNOBiH**

Pejanović, Mirko; urednik

2024-10-21

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/795>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

SUVERENITET BOSNE I HERCEGOVINE I BOSANSKI IDENTITET

Senadin Lavić*

Sažetak: Država je pravno-politički okvir zajednice ljudi koji se primarno definiraju kao građani ili državljani. Svijest o pripadanju jednoj internacionalno priznatoj državi osnova je državljanstva nacionalnog identiteta i bitno se razlikuje od narodne ili etničke svijesti koja je definirana kao pripadanje određenoj narodnoj grupi i imaginariju njezinog kulturno-psihološkog identiteta. Distinkcija između *državljanstva* (nacionalnog) i *narodnjačkog* (etničko-religijskog) identiteta često je negirana i ignorirana jer je navika bila da se navodno može samo na homogenoj monoetničkoj i monoreligijskoj osnovi praviti politička zajednica, što je pokazivalo i otkrivalo religijsku isključivost koja je ordinirala u pozadini balkanskih identitetnih procesa i ostavila svoje duboke i usmjeravajuće tragove. Proces sekularizacije i modernizacije društvenih sadržaja nikada nije proveden dosljedno i formativno u mentalitetu ljudi, niti je ispunio sadržaj političkih koncepcija koje su dubinski ostale pod uticajem religijske svijesti i mitova o porijeklu. U takvom povijesnom kontekstu otpočinje proces ustanovljavanja bosanskog državljanstva kao izraz svijesti o postojanju nezavisne bosanskohercegovačke države koja je nemilosrdno napadnuta od dva hegemonijska velikodržavna nacionalizma.

Ključne riječi: Bosna, suverenitet, ravnopravnost građana, sloboda, državljanstvo

Tokom cijelog 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini je vođen politički program nacionaliziranja bosanskohercegovačkog stanovništva. To je, suštinski, bio proces nacionaliziranja povijesno naslijeđene teritorije BiH koji je započeo u 19. stoljeću. U osnovi ne bi ništa bilo čudno u tome projektu da ga nisu u Bosni vodile susjedne države, Srbija i Hrvatska, koje su već od druge polovine 19. stoljeća ciljale na pravoslavno i katoličko *stanovništvo* kao predmet vlastite nacionalne propagandne i novačenja, preko kojeg bi se dokopali *teritorije* Bosne. U tom djelovanju muslimanima Bosne i Hercegovine bila je namijenjena, prema bilješkama Ivana Meštrovića, vrlo teška pozicija: prvo, da napuste muslimansku vjeru i da se “vrate u pradedovsku veru”; drugo, da se odmah isele, i treće, da ih se sasječe što ostane. To je morbidni prijedlog

---

* Redovni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, senadin.lavic@fpn.unsa.ba.

Stojana Protića.¹ Razlog tome zašto to nije proces koji se vodi iz Bosne lahko je navesti ako se osvrne na činjenicu da je Bosna dugo bila pod osmanskim feudalizmom i da ideja evropskog nacionalizma / nacije nije dolazila iz okvira Osmanskog carstva, nego iz zapadne Evrope, gdje se prvo javlja u Engleskoj (17. stoljeće). Osmanski feudalizam nije uspio u Bosni razviti koncept države nacije kakav se odvijao u zapadnoevropskom prostoru i on je pripremao troreligijsku osnovu (*millet sistem*) za cijepanje etničkog stabla bosanskog naroda. Pokušaj Topal Osman-paše u tom smjeru nije dao nikakav rezultat na kraju osmanske uprave nad Bosnom. Nacionalizam u Evropi efikasno okončava epohu feudalizma, postojanje velikih monarhija (carstava), odvaja crkvu od države, razvija sekularno građansko društvo i izgrađuje državu naciju pod vladavinom prava. Na tragu osmanskog *millet sistema* u Bosni se nameće sovjetski koncept “konstitutivni narod” i novoiskovana izmišljotina “legitimno predstavljanje” koje “daje” legitimnog predstavnika etničke grupe (*millet-bašu*), čime se potpuno odbacuje ideja građanskog društva.

Dva ekspanzivna balkanska nacionalizma Srbije i Hrvatske već su u drugoj polovici 19. stoljeća odredila Bosnu kao prostor vlastitog širenja i time preklapanja, koje neće biti samo puko “tehničko pitanje”, nego će 1990-ih kulminirati u krvavo ratno razračunavanje preko kičme Bosne i bosanskog bošnjačkog naroda. Tom agresivnom ekspanziranju jasan otpor su pružali muslimanski bosanskohercegovački građani, od 1918. uhvaćeni u stupicu velikodržavnog hegemonizma koji ih nije priznavao, koji su ponavljali da oni nisu ni Srbi ni Hrvati i da je njihov jezik bosanski. Sve do 20. stoljeća i bosanski franjevci su se opirali procesu nacionaliziranja ističući svoj bošnjački identitet i bosanski jezik. Dovoljno je podsjetiti na izjave fra Ivana Frane Jukića, fra Antuna Kneževića, fra Josipa Markušića, kao i Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, Safvet-bega Bašagića i drugih. Oni su se pozivali na svoje slavno bošnjačko ime i svoje pređe.² Ti bosanski odgovori, međutim, nisu bili organizirani na sličnoj političkoj razini i orijentaciji, te su povijesno potpuno pregaženi i skrajnuti pred silovitom maticom srpskog i hrvatskog nacionaliziranja Bosne i bosanskog naroda. Povijesna je činjenica da Bosni na Berlinskom kongresu 1878. godine nije potvrđeno priznanje samostalnosti, nego je ostala pod upravom Austro-Ugarske monarhije kao posebna

¹ Ivan Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Knjižnica Hrvatske revije, Buenos Aires 1961. (Stojan Protić predlaže rješenje “muslimanskog pitanja” i na taj način od 1918. godine projicira genocid kao sredstvo za rješavanje postojanja Bošnjaka i Bosne.)

² Prvi broj *Ljetopisa Matice srpske* 1825. godine bilježi crno na bijelo da u Bosni isključivo žive Bošnjaci “koji ispovijedaju ili islam, ili su rimokatolici ili pravoslavni”. Isto tako, u Zagrebu u *Danici ilirskoj* 1835. godine jasno se spominje ime Bošnjak kao oznaka za narod koji živi u Bosni.

provincija, što je sasvim odgovaralo interesima austrougarske hegemonijske politike na Balkanu.³

Potvrđena 1878, državnost Srbije, s druge strane, osigurala je nesmetanu aktivnost srpskog i srbijanskog nacionalizma, koji je već u 19. stoljeću bukvatno iskorijenio muslimane sa prostora koji je pripao Srbiji i u tom postupanju vidio mogućnost budućih ekspanzionističkih radnji. Srbijanska država bila je gradivni okvir srpstva i izvan njezinog prostora iz 19. stoljeća. Vuk S. Karadžić je “posudio” bosanski jezik kao osnovu za serbski jezik – bez ikakvog pardona! U Srbiji je od 1844. godine postojao tajni projekt *Načertanije*,⁴ koji je osmišljen kao matrica po kojoj će se srpski nacionalizam ekspanzirati na okolne zemlje i dovesti do stvaranja Velike Srbije, glavnog nacionalnog projekta srpskog nacionalizma, koji je počivao na etničko-religijskom, srpsko-ortodoksnom, a kasnije na svetosavskom principu, koji su u 20. stoljeću razvili Nikolaj Velimirović, Justin Popović i Dimitrije Najdanović. Ali, Crkva nigdje u Evropi više nije igrala državotvornu ulogu niti je to mogla. Ta činjenica nije prodirala u agoniju provincijalnih umova srbijanskog društva.⁵ Iz te neopravdane uloge Crkve Srbije velikim dijelom, nažalost, proizlaze brojni problemi balkanskog povijesnog toka! U tom pogledu je Crkva Srbije, odnosno Srpska pravoslavna crkva, gajila shvatanje da su granice Crkve granice države!⁶

³ Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, IP “Svjetlost”, Sarajevo 1976.

⁴ U *Načertaniju (Nacrt)* 1844. godine jasno stoji da u Bosni tada žive Bošnjaci tri vjere, dakle, ne pominju se ni Srbi ni Hrvati. U *Načertaniju* jasno piše: “U Bosni žive BOŠNJACI muhamedanske, BOŠNJACI katoličke i BOŠNJACI naše, pravoslavne vere”. *Načertanije* je, ustvari, idejni projekt za preobraćanje i posrbljivanje stanovništva Bosne. Zato je bilo potrebno Srbiji i Hrvatskoj da pvedu veliku aktivnost na srbiziranje i kroatiziranje bosanskog pravoslavnog i katoličkog stanovništva. U tom kontekstu su stvorene lažne povijesne dionice, “arhipelazi historije” (Tony Judt), lažne etnogeneze u kojima se povijest prilagođava mitovima nacionalističkih osvajačkih politika. U tome su ključnu ulogu odigrale crkvene institucije koje su ponudile svoju “infrastrukturu” u pojedinim dijelovima Bosne.

⁵ Mirko Đorđević, *Kišobran patrijarha Pavla*, Pešćanik, Beograd 2010, 65. (“Barem u poslednjih dve stotine godina ni u jednoj državi Evrope Crkva nije rešavala ustrojstvo države. Ne, sigurno nije, barem posle 1905. kada je odvojena od države Brijanovim zakonom. Gospodin-drug S. Antonić, koji sjaji u plejadi nove ‘srpske’ misli, to i ne zna – on prodaje po palanci banalni organicizam koji je kao mišljenje davno zaboravljen svuda osim u Srbiji. Muči se ovaj ‘mislilac’ da pročita ‘Filozofiju palanke’ R. Konstantinovića i ne ide mu – ne može, pa ne može. Kod nas u Srbiji postoji malo gruba, ali dobra reč – za mače je goveđa glava mnogo. On međutim, proziva i poziva da valjda kod njega studiramo socio-religijske probleme. Avaj, on i ne zna kod koga smo i kada to obavili.”)

⁶ Milorad Tomanić, *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd 2001, 226. (“Koliko je Srpskoj pravoslavnoj crkvi bila važna veličina srpske države, tj. prostora na kome se prostire vlast SPC, vidi se i iz one odluke (već smo je pominjali) donete na redovnom zasjedanju Sabora u maju 1996. godine. Po ovoj odluci: ‘Bez obzira na raspad versajske, odnosno Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, jurisdikcija Srpske pravoslavne crkve i dalje se proteže na sve pravoslavne na toj teritoriji.’ Dakle, čim im je postalo jasno da njihove želje neće biti ostvarene oružjem i da srpska

Pod palicom Ilije Garašanina izvršeni su prvi masovni zločini nad muslimanima u Srbiji.⁷ Već tada je bilo jasno da u okviru tog ekspanzionističkog projekta Srbija još “ne zna i nema svoje granice” i da niko ne zna dokle će se širiti pokrećući ratove, atentate, teror, progone i masovna ubijanja nesrpskog i neortodoksnog stanovništva. Osnova srpskog nacionalizma bila je srpska predstava o etničkom identitetu i specifična srpska pravoslavna verzija vjere pod oznakom *svetosavlje*, u kojoj nije bilo zastupano nikakvo učenje sv. Save, jer ga on nije ostavio iza sebe.⁸ Koncept srpske “nacije” zasnivao se na crkvenom pripadanju, a ne na identifikaciji s državom. Srpska “nacija” gradi se od 19. stoljeća na religijskoj osnovi, odnosno vjera je bila u osnovi okupljanja i oblikovanja “nacionalne” svijesti, stoga je *srpstvo* etničko-religijska “nacija” i ne poznaje u sebi građansku naciju koja se vezuje za državu. To je osnova srpske političke karakterologije u 20. stoljeću i težnje za sjedinjavanjem pravoslavnog stanovništva Balkana koja se pojavljuje kao ekspanzionistički velikodržavni projekt u čijem osnovu je izjednačavanje “nacionalnog”, etničkog i vjerskog. Tako se, dakle, religijska identifikacija transformirala u “nacionalnu”, a onda je iz toga slijedila borba za “nacionalnu državu”. Iza tog procesa stoji oblikovano trojstvo “crkva-nacija-država” što i danas forsira Crkva Srbije u Bosni. Zbog toga je jasno da srpski “nacionalni” identitet nije u stanju da se transformira u moderni koncept nacije, jer je zarobljen u dogmatsko-religijski postav koji ga drži pod drugim kategorijalnim sklopom iz kojeg se svijet gleda tradicionalnim pogledom. To bar dijelom objašnjava odnos velikosrpske politike prema drugim narodima na Balkanu, a prije svega prema Bosancima, Crnogorcima, Albancima i Hrvatima tokom 20. stoljeća. Iz *svetosavskog* osnova Srbi nisu u stanju da se uključe u moderno poimanje nacije koja nije srpska “etno-religijska zajednica”. Poznati beogradski sociolog religije Mirko Đorđević ukazao je na problem definiranja svetosavlja kod D. Najdanovića.⁹

---

država, zahvaljujući svom duhovnom i svetovnom vodstvu, ne da neće biti velika, nego da pokazuje tendenciju ka daljem smanjivanju, episkopi SPC su odlučili da, ako već ne može vlast srpske države, bar vlast Srpske crkve bude na celoj teritoriji bivše SFRJ.”)

⁷ Ilija Garašanin je 1862. godine bio ministar u vladi Srbije koja još nije imala priznanje o samostalnosti od strane evropskih država tog vremena.

⁸ Dragan Veselinov, *Moj Bog – pitajte popa*, Nova Pobjeda, Podgorica 2022, 132.

⁹ Mirko Đorđević, *Negativna svetosavska paralipomena*, VPA, Novi Sad 2015, 30-31. (“Najdanović je – inače solidan poznavalac tekstova velikog svetitelja – prvi posumnjao u mogućnost ‘konstrukcije lika sv. Save’, jer su brojni pokušaji uglavnom neuspeli. Razlog je u tome što je sv. Sava uprkos nagonimilanim saznanjima istoričara ostajao negde u sferi paradigme koju niko nije uspevao da racionalno osmisli. Dobro je Najdanović uočio i gde bi trebalo tražiti krivca, a to je po njemu ‘rodoljubiva historija’ koja se kretala po zakonu večne paradigme, odnosno ostajala je kod legende i mitske predstave o piscu

Historičari su odigrali prljavu i sramnu ulogu stvaranja *lažne* slike povijesnog toka i friziranja činjenica. Mnogobrojni demagoški prevaranti, bez argumentacija i objektivnih historijskih izvora, spekulirali su historijskim činjenicama i prilagođavali ih potrebama povijesnog trenutka, te na taj način stvarali “arhipelage historije”. Iz njih je proizlazila mržnja prema drugima i strah od nasilja, te je račun povijesnih tokova imao da se naplati iz “starih dugova” da bi se moglo krenuti u neku budućnost. Sonja Biserko podsjeća na sintagmu “arhipelazi historije” koju je smislio Tony Judt (Toni Džud):

“Arhipelazi istorije” permanentno proizvode mržnju i nasilje, što je kod naroda u ovom regionu stvorilo iluziju da im istorija nešto duguje, pa zato, sve dok ne naplate “stare dugove”, odbijaju da se okrenu budućnosti. Ovaj rat počeo je bez prave rasprave o prošlosti i bez “istorijskog pomirenja”, što je donelo ogromne ljudske i materijalne gubitke, koji će opet stvoriti nove revanšizme. Na ovaj način krug se definitivno zatvara.¹⁰

U tom stravičnom vrtlogu povijesnog toka, da bi se ludilo praznih semantika morbidne provincijalnosti, koja izmišlja o svojoj veličini u povijesti stvarajući “arhipelage historije”, sprovodilo kao kulturna forma pod nadzorom religijske institucije ili partijske ideologije, nužno je da se sve moralne kategorije potisnu ili proglase nepotrebnim i da se stvori novi “moral” ili “moralno držanje” pred kojim čovjek zašuti i nestane kao biće odgovornosti. Mirjana Stefanović je u tekstu “O stidu” opisala moralno-humanistički sunovrat pervertirane forme postojanja jedne narodne grupe:

...U svesti čitavog sveta mi više nismo narod koji vodi oslobodilačke ratove, herojski se bori protiv okupatora i isteruje ga sa svoje zemlje. Postali smo kukavice što sa bezbedne udaljenosti siju granate na bolnice, porodilišta, biblioteke, spomenike svetske kulturne baštine i prolaznike. Postali smo varvari koji razaraju tuđe gradove i sa zemljom sravnjuju tuđa sela, kolju ljude, živima im deru kožu, vade srce i oči, seku uši i prste, samo zato što ti ljudi nisu naše vere i nacije iako govorimo istim jezikom. Mi smo oni dripci što (u ime čega, da nije možda Svetosavlja?) kradu tuđe televizore, videorekordere, kola i traktore i posle pale imanja sa kojih su to odneli... Mi smo zakopali stotine ljudi na mostarskom smetlištu i posle sve poravnali buldožerom da se ne vidi... Mi smo u Evropi, na kraju dvadesetog veka, napravili koncentracione logore da u njima mučimo,

---

i njegovom vremenu. Slika o sv. Savi je godinama ostajala. Ostajala je zlatna legenda da se ne retko spusti do ‘lecederske’ predstave koja uporno zamenjuje naučno vrednovanje.”)

¹⁰ Sonja Biserko, *Srbija na Orijentu*, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd 2004, 184.

ubijamo i izgladujemo civile... Mi smo narod koji sprovodi nešto užasno i zdravom razumu nepojmljivo – tzv. etnička čišćenja: nama su drugačiji ljudi najednom postali prljavi, zagađuju nam okolinu i da bismo ostali čisti mi ih ubijamo... A kad se ne vidi da li su baš drugačiji od nas, skidamo im gaće da bismo to utvrdili...¹¹

Posljednja decenija 20. stoljeća u jugoslavenskom prostoru nije nikako slučajnost. Ona proizlazi iz poneričkog diskursa i patološkog svjetonazora kojim se svijet pretvara u mjesto obračuna za smišljene sadržaje prošlosti. Od 1918. do 1939. godine Bosna je pala u ruke Kraljevine SHS i jugoslavenskog projekta, koji se ustvari pokazao kao projekt velikosrpskog ekspanzionizma, uz koji se vukao i hrvatski, onako prijetvorno i u rukavicama, ali s istim ciljevima i posljedicama. Bosna je pritom totalno rastočena i izbrisana kao prostornopolitička činjenica, te podijeljena po dogovoru dva nacijska hegemonizma. Po dogovoru Cvetkovića i Mačeka, koji su tada predstavljali Srbiju i Hrvatsku, Bosna je 1939. godine podijeljena između srpskog i hrvatskog nacionalizma, ali taj dogovor nije nikada realiziran, jer ga je Drugi svjetski rat potpuno poništio i nakon rata je nastala druga pravno-politička situacija u kojoj je Bosna postala jedinica Demokratske Federativne Jugoslavije od novembra 1943. godine, te FNRJ od 1946. i SFRJ od 1963. godine.

Postalo je vidljivo nakon perioda 1918–1990. da Jugoslavija kao okvir za rješavanje nacionalnog pitanja Srba i Hrvata skončava zajedničkom agresijom Srbije i Hrvatske protiv Bosne i čini se da je Jugoslavija trebala poslužiti kao organizam za varenje Bosne, Bošnjaka i svega neidentičnog u odnosu na srpstvo i hrvatstvo kao nacionalne ideologije koje su pretendirale na zacrtane teritorije svoga ekspanzionizma. Ta dva nacionalizma su se sudarila na povijesnopolitičkom prostoru Bosne i bosanski prostor im je trebao poslužiti kao mjesto razračunavanja, razgraničenja i definitivnog okončanja.

Suočavanje s falsificirajućim modelom interpretacije svega bosanskog predstavlja zahtjevan i kompleksan zadatak za svaku ozbiljnu racionalnost u okviru znanstvenog poduzeća metodološko-epistemološke reinterpetacije i dekonstrukcije. Taj model je inauguriran već u drugoj polovini 19. stoljeća i djelatan je neprekidno do današnjeg vremena. Gotovo da nema dijela društveno-povijesne zbilje u kojoj taj model i njegov prateći diskurs nisu ostavili svoj trag i naveli većinu ljudi da misle pod njegovom egidom.

Čini se da ništa bitno nije promijenjeno u velikosrbijanskom i velikosrpskom propagandnom djelovanju tokom 20. stoljeća. Samo su možda u tom

¹¹ Mirjana Stefanović, O stidu, *Monitor*, 6. novembra 1992.

modelu izmijenjeni akcenti i bitne teme. Njegova hegemonijska intencija je ostala neupitna i neskrivena. Srbija i Hrvatska se ponašaju kao da su bosanski Srbi i Hrvati dio njihove nacije, a ne dijelovi bosanskohercegovačke. Na taj skaredni i ilegalni način daju sebi za pravo da se “brinu o stanovnicima i državljanima” BiH. Glavni cilj srpskog i hrvatskog iredentizma i etnicizma 1990-ih jeste negacija bosanske nacije i njezino definitivno uništenje. Ustvari, riječ je o elementarnom nepriznavanju postojanja države Bosne i Hercegovine! Time se pokušava poništiti povijesnu činjenicu da je Bosna i Hercegovina internacionalno priznata nezavisna i suverena država.

ZAVNOBiH i nedjeljivost Bosne

Već je postalo mit prisjećanje na 25. i 26. novembar 1943. godine kada su Avdo Humo i Rodoljub Čolaković razgovarali s Titom, obrazlažući važnost i nužnost jedinstvene i nedjeljive Bosne za buduću jugoslavensku državu i bratstvo njezinih naroda. Prisjećajući se te ključne noći 25. na 26. novembra 1943. godine, Marko Attila Hoare, u knjizi *Muslimani u Drugom svjetskom ratu*, naglašava da su Humo i Čolaković odigrali ključnu “ulogu u oblikovanju bosanske državnosti”.¹² Pregnantan stav historičara iskazuje H. Kamberović:

Značaj 25. novembra nije samo u Rezoluciji, koja na svoj već dobro poznati način definira Bosnu i Hercegovinu kao zemlju koja nije “ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska”, nego više u činjenici da je na taj datum uspostavljeno teritorijalno jedinstvo Bosne i Hercegovine i garantirana ravnopravnost i jednakost svih Srba, Hrvata i Muslimana u njoj. Nešto kasnije, na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a održanom u Sanskom Mostu od 30. juna do 2. jula 1944., Bosna i Hercegovina je definirana kao “ravnopravna federalna jedinica u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji”, te se posebno naglašava “ravnopravnost Srba, Hrvata i Muslimana Bosne i Hercegovine, koja je njihova zajednička i nedjeljiva domovina. Ovaj stav iz Deklaracije o pravima građana od 1. jula 1944. sigurno je jedan od najznačajnijih stavova koje je usvojio ZAVNOBiH, jer upravo ova Deklaracija, naslanjajući se na raniju Rezoluciju sa Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, definira *nedjeljivost* Bosne i Hercegovine. To naglašavanje *nedjeljivosti* je pojam koji mora postati sastavnim dijelom svake priče o Bosni i Hercegovini. Bez obzira da li se radi o pričama o prošlosti ili budućnosti ove zemlje. Na

¹² Marko Attila Hoare, *Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu*, Vrijeme, Zenica 2019.

toj nedjeljivosti su insistirale i bosanskohercegovačke vladajuće elite poslije Drugog svjetskog rata. Na tome su one posebno bile aktivne tokom 1960-ih i 1970-ih godina, kada je Bosna i Hercegovina učvrstila svoju ravnopravnu poziciju unutar jugoslavenske federacije. Ta ravnopravnost je istodobno značila afirmaciju bosanskohercegovačke državnosti, koja, doduše, nije imala međunarodni pravni status, ali će početkom 1992. i taj status međunarodno priznate države Bosna i Hercegovina dobiti zahvaljujući odlukama donesenim 25. novembra 1943. godine.¹³

Najveći broj bosanskohercegovačkih građana tokom Drugog svjetskog rata odazvao se pozivu komunista i partizana u borbu protiv okupatora i domaćih kvislinga, četnika i ustaša, zagovornika velikosrpske i velikohrvatske hegemonije nad Bosnom.¹⁴ Mustafa Imamović je ocijenio važnost ZAVNOBiH-a za Bosnu i Hercegovinu u kontekstu povijesnih procesa konstituiranja bosanske državnosti:

Osnivanje ZAVNOBiH-a je u tim uslovima predstavljalo historijski logičan i pravno potpuno legitiman čin kao izraz državnopravnog kontinuiteta i političkog identiteta Bosne i Hercegovine. Taj identitet građen je na kontinuitetu predstave o Bosni i Hercegovini kao postojanoj historijskoj zajednici. On je u cijelosti potvrđen i određen uspostavom ZAVNOBiH-a čije su odluke imale dalekosežan ustavni i međunarodnopravni značaj i domašaj. S druge strane, sam ZAVNOBiH i njegove odluke prirodan su historijski rezultat višestoljetnog državnopravnog razvitka Bosne i Hercegovine i oblikovanja njenog identiteta. U tom pogledu je povijest Bosne i Hercegovine bitno obilježena njenim državnopravnim, odnosno teritorijalnim i političkim kontinuitetom koji se može pratiti punih hiljadu godina, još od ranog evropskog i južnoslavenskog srednjeg vijeka, pa sve do danas.¹⁵

Rezolucija Prvog (1943) i Deklaracija Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a (1944) jasno uspostavljaju otklon od velikosrpskog i velikohrvatskog sporazuma iz 1939. godine, kada je po njihovom međusobnom dogovoru Bosna podijeljena bez ikakvog moralnog, povijesnog i pravnog osnova. To je bio izraz sirove volje i moći dva narasla hegemonijska nacionalistička projekta

¹³ Husnija Kamberović, Povodom sedamdeset godina od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, *Historijska traganja*, br. 12, 2013, 11-16.

¹⁴ Marko Atila Hoare, *Genocid i otpor u Hitlerovoj Bosni. Partizani i četnici od 1941. do 1943.*, Dobra knjiga, Sarajevo 2023.

¹⁵ Mustafa Imamović, ZAVNOBiH i državnopravni kapacitet Bosne i Hercegovine, *Historijska traganja*, br. 12, 2013, 17-25.

prvih susjeda. Posebno je vidljiva aktivnost bosanskohercegovačkih komunisti poslije Drugog svjetskog rata da razvijaju Bosnu kao republiku koja je ravnopravna drugim republikama jugoslavenske Federacije i na taj način definitivno otklone sve pokušaje velikodržavnog hegemonizma da od Bosne stvore prostor besmislenog nadmetanja i osvajanja. Za tadašnje komuniste pitanje priznavanja republičkog statusa Bosne i Hercegovine bilo je otvoreno i neriješeno do Drugog zasjedanja AVNOJ-a 1943. godine. Komunisti su u svome konceptu nacionalnog pitanja smatrali da Bosna nema svoj narod ili da nema dominantnu većinsku grupu i nosioca nacionalnog imena. Oni su naprasno zaboravili koji je to narod u povijesti upravljao Bosnom, čuvao je, brinuo se o njezinom statusu. Oni su pošli od tronarodnog odnosa u 20. stoljeću gdje su se pojavili Hrvati, Muslimani i Srbi. Do 20. stoljeća, međutim, u Bosni su dominantni Bosanci (Bošnjaci), a onda im se nenadano gubi “svaki trag” u projektu Kraljevine SHS i Jugoslavije, da bi ih 1968. godine “otkrili” i proizveli u naciju “Muslimani”.¹⁶

Od 1968. do 1974. godine u pravno-političkom i ustavnom smislu zaokruženo je “nacionalno pitanje muslimana” tako što su ih proglasili nacijom Muslimani, odnosno komunisti su ono određenje religijske skupine s malim slovom “m” pretvorili u veliko slovo “M” kao oznaku za “naciju” kako se tada govorilo. To je bio samo dio procesa etnonacionalne diferencijacije grupa u okviru Bosne i Jugoslavije, jer je od 1943. godine do 1968. godine ostavljen prostor i vrijeme za *opredjeljivanje* bosanskih muslimana u smislu srpstva ili hrvatstva, a oni su svoje osjećanje iskazivali kroz termin “neopredjeljeni”, što je, ustvari, predstavljalo jasno opredjeljenje u odnosu na Srbe i Hrvate. U februaru 1968. godine na XVII sjednici CK SK BiH određuju se Muslimani kao poseban narod. Time je napravljena “slika” da ne postoji narod Bosne, narod koji je izrastao iz Bosne i brinuo se o njoj stoljećima.

Etniciziranje politike u Bosni

U periodu 1968–1974. u Jugoslaviji je uspostavljena “nacija Muslimani” koja je ustvari bila krivotvorina povijesne činjenice Bosanaca. To je samo bio dio procesa *etniciziranja* politike i kulture u Bosni kojim se bosanstvo odstranjuje

¹⁶ Koja je to prevara i podvala zdravom razumu! Bez obzira na tu netačnu procjenu identiteta naroda u BiH, činjenica je da je AVNOJ 1943. godine BiH dodijelio status republike s granicama iz 1878. godine. Bosna je tako počela funkcionirati u sklopu jugoslavenske federacije. Posebno su se protiv Bosne kao federalne jedinice tih godina bili digli Moša Pijade i Milovan Đilas koji su namjerno previdjeli povijest Bosne, njezine povijesne granice koje spadaju u najstarije granice s kontinuitetom u Evropi. Oni su je zamišljali kao autonomnu pokrajinu čiji je dio vezan za Srbiju, a dio za Hrvatsku.

i potiskuje iz Bosne, a nameće se srpstvo i hrvatstvo uz neku “islamiziranu slavensku autohtonu skupinu” koja se treba opredijeliti za jedno ili drugo – a nikako za bosanstvo. Istovremeno, to je bio pokazatelj kako velesrpski i velehrvatski “nacrti” vide Bosance muslimanske vjere – samo kao vjersku skupinu koja nije narodna grupa. U periodu 1945. do 1968. godine, moglo se primijetiti, “čeka” se na opredjeljivanje muslimana za srpstvo ili za hrvatstvo. Ali, paradoksalno je da vjersko ime služi kao ime jednog naroda. To je gotovo nevjerovatno! Time se ispunjava zaokruživanje Bosne u etnopolitičkom smislu kao “tronarodne zajednice” (*etnotrinitet*), a potpuno se potiskuje i ignorira razvijanje jedinstvenog bosanskog građanstva izvan kontrole srpstva i hrvatstva, odnosno Srbije i Hrvatske, koje povijesno nasljeđuje iskustvo zajedničkog života.

U Beogradu je na Pravnom fakultetu 1971. godine vođena rasprava o usvojenim amandmanima (XX–XLII) na Ustav SFRJ. U toj raspravi je profesor beogradskog Pravnog fakulteta Mihailo Đurić vrlo jasno izrazio konzervativni srbijanski stav u vezi sa stanjem u SFRJ, smatrajući da je ona postala samo prazna ljuštura iz koje je nestao sadržaj. On kaže:

Треба одмах рећи да предложена уставна промена из основа мења карактер досадашње државне заједнице југословенских народа. Или тачније: том променом се, у ствари, одбацује сама идеја једне такве државне заједнице. Уколико нешто још и остаје од ње, то је само зато да бисмо у следећој, такозваној другој фази промене имали још шта да приведемо крају. Треба бити начисто с тим да је Југославија већ данас готово само географски појам, будући да се на њеном тлу или, тачније, на њеним развалинама, и то под маском доследног развијања равноправности између народа који у њој живе, успоставља. неколико самосталних, независних, чак међусобно супротстављених националних држава. То је чињеница којој треба смело погледати у очи... Али, ако већ не можемо да се отресемо од онога што су нам други натоварили на плећа, ако већ морамо да мислимо и говоримо о националним и државним стварима, ако већ морамо да се национално и државно одређујемо и разграничавамо, онда морамо бити свесни своје историјске одговорности пред народом коме припадамо, онда морамо знати да је за српски народ у овом часу од највеће важности питање његовог идентитета и интегритета, дакле, питање његовог политичког, његовог државно-правног обједињавања.

Далеко од тога да можемо бити задовољни тиме како ствари данас стоје у земљи која се налази на својој последњој раскрсници. Ни садашњи положај српског народа у Југославији није никако добар, а не само онај у коме би се он нашао у случају спровођења предложених промена. И то не само због тога што је српски народ данас тако немилосрдно и неправедно оптужен за централизам и унитаризам претходног периода. Као да је централизам у било ком погледу погодовао српском народу, као да тај централизам није био заведен, између осталог, и зато да би се спречило постављање питања националних одговорности за геноцид који је за време Другог светског рата извршен над српским народом! Много је важније указати овде на то да се српски народ већ сада налази у неравноправном положају према другим народима у Југославији, тако да је предложена уставна промена, у крајњој линији, уперена против његових најдубљих животних интереса. Крајња консеквенција те промене била би његово потпуно дезинтегрисање. Очигледно је да границе садашње СР Србије нису никакве ни националне ни историјске границе српског народа. Уопште узев, границе свих садашњих република у Југославији имају условно значење; оне су више административног него политичког карактера. Неприкладност, произвољност и неодрживост тих граница постаје очигледна онда кад се оне схвате као границе националних држава. Ни за једну републику у Југославији, изузев, можда, Словенију, постојеће границе нису адекватне, а поготово не за Србију. Треба ли уопште да вас подсећам на то да изван уже Србије живи око 40 одсто Срба, или готово колико и Хрвата у СР Хрватској, односно колико има Словенаца, Македонаца и Муслимана заједно? У тренутку кад је силом прилика доведен до тога да треба да поновно успоставља своју националну државу, може ли српски народ да буде равнодушан према својим многобројним деловима изван садашњих граница СР Србије?¹⁷

Ovo je strašno predskazanje M. Đurića o budućim događajima na tlu raspadajuće Jugoslavije, gdje će Srbija krenuti u stvaranje srpskih državnica u Hrvatskoj i Bosni, uz podršku Jugoslovenske narodne armije, koja postaje srpska vojska pod komandom Miloševićevog srbijanskog režima. Po Đurićevom

¹⁷ Mihailo Đurić, Smišljene smutnje, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. 19, br. 3, 1971, 231-232. "Smišljene smutnje", izlaganje na sastanku Sekcije udruženja univerzitetskih nastavnika održanom 18. marta 1971. godine na Pravnom fakultetu u Beogradu objavljeno u listu *Student* 10-71, potom u časopisu *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 3/1971, str. 230-233, koji je odmah sudski zabranjen.

zahtjevu mora se ostvariti načelo da “svi Srbi žive u jednoj državi”, a iz toga onda slijedi da je potrebno raditi na promjeni *granica* unutar Jugoslavije. Ahistorijski i anticivilizacijski projekt da se napravi homogena monoetnička i monoreligijska država srpskog naroda na ruševinama Jugoslavije vođen je hegemonijskom idejom da je Srbija svugdje gdje žive Srbi i da svi oni moraju živjeti u jednoj državi. Ali, to je bilo nemoguće provesti legalnim sredstvima. Zato je rat koji je povela Srbija u ime srpstva bio zločinački pothvat unaprijed osuđen na propast i na veliku katastrofu srpskog naroda u Hrvatskoj, Bosni i Kosovu.

Iz dogovora u Karađorđevu, Tuđmanova Hrvatska je također zacrtala svoju hegemonijsko-ekspanzionističku putanju u Bosni, što je prouzrokovalo nove ratne katastrofe i stradanje stanovništva. Taj pothvat je haškom presudom Prliću i ostalima okarakteriziran kao Udruženi zločinački pothvat (UZP).¹⁸ I hrvatski i srpski hegemonizam projektiraju “državice” u Bosni koje bi bile pod kontrolom Srbije i Hrvatske i u određenom povijesnom trenutku se otkinule. Tako susjedne države u Bosni produciraju *iredentizam* koji dovodi do konfliktnih stanja. Na teritorijama koje su osmišljene kao dio tih “državica” iskorijenjeni su svi Drugi i svi znakovi njihovog postojanja – religijski, arhitektonski, privatni, jezički. Iredentizam srpstva i hrvatstva na tlu Bosne podrazumijeva mit da je Bosna bez svoje supstancije i da je samo i ništa više nego jedna od srpskih, odnosno hrvatskih zemalja.

Kod nacionalne ideje Srba i Hrvata vidljiva je koncepcija i povijesna praksa da nacija mora biti etnička homogena zajednica zasnovana na istoj religiji i standardiziranom jeziku, uz povijesne mitove o vlastitom porijeklu i zajedničkoj teritoriji. Nacija je određena gotovo kao *krvnosrodnička* zajednica ili *genetska* grupa istorodnih članova, velika i proširena “istokrvna” grupa (porodica). Ne postoji dubinski razvijen koncept demokratske nacije kao političke zajednice slobodnih i ravnopravnih građana koji su u svome

¹⁸ U Haagu je 29. maja 2013. obavljeno izricanje prvostepene presude Pretresnog vijeća u predmetu Prlić et al. (IT-04-74), a 29. novembra 2017. Žalbenog vijeća, kojim je predsjedavao sudija Carmel Agius, kojim su obuhvaćena šestorica visokih funkcionera ratnog entiteta HR H-B, bosanskih Hrvata: Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Čorić i Berislav Pušić. Oni su osuđeni za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine uključujući, između ostalog, “ubistvo, silovanje, seksualno zlostavljanje, uništavanje imovine, zatvaranje, deportaciju i prisilno premještanje počinjeno nad bosanskim Muslimanima i drugim nehrvatima od 1992. do 1994. godine”. Osim toga, oni se terete za učešće u *udruženom zločinačkom pothvatu* (UZP) koji je imao za cilj “političko i vojno podjarmljivanje, trajno uklanjanje i etničko čišćenje bosanskih Muslimana i ostalih nehrvata koji su živjeli na onim dijelovima teritorije Republike Bosne i Hercegovine za koje se tvrdilo da pripadaju takozvanoj Hrvatskoj Zajednici (a kasnije Republici) Herceg-Bosni, i pripajanje tih teritorija kao dijela ‘Velike Hrvatske’. Optužnica se odnosi na zločine počinjene u općinama Prozor, Gornji Vakuf, Jablanica, Mostar, Ljubuški, Stolac, Čapljina i Vareš.”

političkom biću osigurani vladavinom prava. U ovakvom umišljanju, vlastiti konstrukt nacije izvire iz religijskog određenja! Takav konstrukt nacije ne može uspostaviti slobodnog građanina i ne osigurava sekularno društvo u kojem će vladavina prava opravdavati državu.

Kada se “poklope” sadržaji etničkog i političkog u društvu onda govorimo o *etniciziranju* politike. Linije političkih dijeljenja i podjela se počinju podudarati s linijama etničkih odijeljenosti i “granica”. Tada etnički diskurs postaje sadržaj političkog i određuje ga u cijelosti. Tim procesom se politika reducira na etnički narativ i ograničava u svojoj kompleksnosti na njegove potencije. Taj proces je tokom 20. stoljeća u Bosni vodio do artificijelne diferencijacije između stanovništva, pri čemu je narodnjački diskurs uzeo religijsku matricu kao diobenu osnovu i na njoj izgradio cijeli skup konstrukcija koje služe za kruto razlikovanje i odjeljivanje grupa. Ta matrica stvara konflikt u društvenom sklopu i perpetuira ga planski tako da se ne može oblikovati sekularno društvo. U današnjima okolnostima još uvijek, nažalost, nije došlo na red pitanje o odgovornosti religijskih institucija za plansko i kontinuirano podriivanje svjetovnog političkog društva neovisnog od svešteničkih slika svijeta.

Etnopolitika skriva realnost od ljudi, preoblikuje joj strukturu i predstavlja im poredak u Bosni prema slikama i modelima iz prošlosti, skrivajući pritom činjenicu da je država Bosna i Hercegovina nezavisna i suverena država, članica OUN i pravno-politički subjekt internacionalnih odnosa. Iz toga je vidljiva glavna intencija etnopolitike i lažnih “demokrata”, koji su ustvari etnokrate i religijski fundamentalisti s velikim predrasudama. U političkom poretku BiH, nažalost, etničke grupe se pokušavaju predstaviti kao “suverene”, kao da država ne postoji. Internacionalni poredak, međutim, ne poznaje suverenitet etničke ili narodne grupe, nego se uvijek misli i određuje suverenitet države kao subjekta kojem pripada atribut suverene vlasti na svojoj državnoj teritoriji i glavnom aktera internacionalnih odnosa. U tom smislu, građani su nosioci državnog suvereniteta. Pokušaj da se u Bosni etnička grupa učini suverenom i definira kao nacija vodi ka *etnoteritorijalizaciji* i unutar-njem etničkom federalizmu kojim bi se država “oslobodila” svoje suverenosti na vlastitoj teritoriji i učinila suvišnom, nepostojećom i konačno izbrisala iz postojanja. Ova etničko-religijska politika velikosrpstva i velikohrvatstva predstavlja osnovu politike *iredentizma* koja je dio dugotrajnog hegemonijskog odnosa prema Bosni u kojem se iz susjedstva ciljano koriste narodne grupe za ostvarenje izvanbosanskih ciljeva i projekata.

Srbija i Hrvatska su tokom 20. stoljeća u raznim aranžmanima pokretale i zastupale *etnicizam* i *iredentizam* prema Bosni, odnosno insistirale su da

je Bosna politička forma u kojoj postoje “tri naroda”, a ne građani, državljani Bosne. Za njihove ideje i namjere spram Bosne bilo je važno napraviti predstavu da su “tri naroda” u njoj mehanički povezana u jednu slučajnu zajednicu i da ona pripadaju nekim drugim političkim tvorevinama, izvan Bosne. Na tom mjestu su srpsko-hrvatska etnopolitika i srbijansko-kroacijska ideološka znanost stvorile pervertiranu sliku Bosne i razvukle je duboko u prošlost tvrdeći da je od pamtivijeka Bosna “srpska” ili “hrvatska” zemlja, a da ne postoje nikakvi Bošnjani, Bosanci, bosanski vladari, bosanska banovina i kraljevina, bosanski identitet, bosanska povijest. Naprosto, sve je to samo “srpsko” ili “hrvatsko”! Te stranice srpsko-hrvatske etnopolitičke znanosti predstavljaju nešto najsramnije i najpodlije što se pojavilo u evropskom povijesnoznanstvenom prostoru u 19. i 20. stoljeću.

Insistiranjem na etničkom modelu “tronarodne zajednice”¹⁹ stvara se predstava da ne postoji ništa bosansko, da je Bosna rezultat mehaničkog spajanja etničkih grupa, da nema supstanciju koju navodno srpski ili hrvatski nacionalizam “prepoznaje” u Hrvatskoj ili Srbiji. Uvijek je homogenizacija srpstva i hrvatstva značila isključenje i istrebljenje *neidentičnog*, u ovome slučaju Bosanaca koji su bili muslimani! Ovo insistiranje imalo je cilj da onemogući bilo kakvo političko uzdizanje stare bosanske svijesti o vlastitom političkom identitetu. Dugo je dominirala srpsko-hrvatska podvala da “Bosna nema svoj narod”, da je to srpska i hrvatska zemlja u kojoj se pojavljuje neka islamizirana slavenska grupa! Sjećamo se kako je Husaga Ćišić raskrinkavao tu sramnu podvalu srpsko-hrvatske hegemonije nad Bosnom tokom 20. stoljeća, odnosno od konstituiranja Kraljevine SHS 1918. godine.²⁰

¹⁹ U daljnjem bujanju *entonacionalizma* u Bosni i Hercegovini ovi “narodi” se pretvaraju u “nacije” i govori se o tri nacije, što nije slučajnost. To je dubinska antibosanska poruka da etničko-religijski pothvat u Bosni ne dozvoljava da se prizna internacionalno priznati identitet Bosne kao 177. države nacije članice u sklopu svjetskog poretka nacija. Insistiranje na “tri odvojene nacije u Bosni” vodi ka onemogućavanju daljnjeg razvitka Bosne i njenom zaustavljanju u etničkom nacionalizmu ili tribalističko-populističkom fundamentalizmu iza kojega stoje religijske institucije i etničke partije kao instrumenti velikodržavnog hegemonizma. Niko više ne vodi brigu o poništenju distinkcije između socioloških kategorija i oblika društvenosti kakvi su “narod” i “nacija”.

²⁰ Komunistički ideolog Edvard Kardelj je 1936. godine iznio shvatanje da Bosanci (Bošnjaci), koje su nazivali muslimani, nisu narod, nego jedna posebna skupina koju karakterizira religijska diferencija spram katolika i pravoslavaca u Bosni. S ovim se nisu slagali komunisti iz Bosne koji su 1939. uzvratili Kardelju tvrdnjom da su bosanski muslimani oduvijek bili posebna cjelina, odnosno da su stoljećima imali svijest o sebi i svome oblikovanom narodnom kolektivitetu. U tu liniju rasprave upetljao se Milovan Đilas koji je iz jasnih pozicija srpske hegemonije sveo bosanske muslimane na “etničku grupu”, što je u tadašnjoj naraciji komunista bilo ispod razine naroda, među koje su spadali Slovenci, Hrvati, Srbi, Crnogorci i Makedonci. Mostarac Husein Husaga Ćišić je dubinski prozreo ovu ideju ništenja Bosanaca i uzvratio je na zasjedanju Ustavotvorne skupštine FNRJ u Beogradu 1946. pitanjem o “šestoj baklji” u grbu Jugoslavije. Na taj način se direktno sukobio s Đilasom i srpskom hegemonijskom politikom i

Dakle, to sporno insistiranje na Bosni kao “trounarodnoj zajednici” sredstvo je preko kojeg Srbija i Hrvatska ostvaruju svoju kontrolu unutarnjih procesa u političkom sistemu Bosne i pretvaraju dio bosanskog naroda u petokolonašku skupinu koju će Milošević gurnuti u krvavi bratoubilački rat 1990-ih s ciljem definitivnog uništenja Bosne i Bošnjaka. Tu su se velikosrpski i velikohrvatski nacionalizam pretvorili u fašističko iskorjenjivanje Drugog, svih tragova njegovog postojanja, te stvorili atmosferu vrlo dubokog nepovjerenja. Ono što je najmonstruoznije poslije genocida nad Bošnjacima jeste činjenica da Srbija i Hrvatska niti se srame svojih zlodjela koja je Haški tribunal tako precizno opisao i presudio, niti zaustavljaju svoje projekte destrukcije svega bosanskog, pri čemu se iz srbijanskog i srpskog hegemonijskog svijeta čuje umobolna glorifikacija zločina, ratnih zločinaca i javno ponižavajuće skrnavljenje bošnjačkih žrtava.²¹

Politika bosanstva i bosanske nacije

Bosna je u 20. stoljeću preživjela dinamiku suprotstavljenih pozicija i kretala se iz krajnosti u krajnost. U jednom povijesnom času je potpuno negiraju i oduzimaju silom pravo na postojanje, a u drugom času je etablirana kao republika i od 1990-ih najzad kao nezavisna država. S tom putanjom bosanske nezavisnosti i državnosti ne slažu se velikodržavni planovi Srbije i Hrvatske. U pokušajima očuvanja srbijansko-kroacijske hegemonije nad Bosnom glavni akcenat je na razbijanju ideje *bosanstva* i *bosanske nacije*, jer to je jedina ozbiljna prijetnja srbijanskom i kroacijskom etnonacionalnom programu na tlu Bosne i Hercegovine. Ta dva ekspanzionistička programa ne priznaju Bosnu kao zasebnu pravnu, političku i kulturno-povijesnu činjenicu, te pokušavaju da je raskomadaju stvarajući od bosanskih Srba i bosanskih Hrvata narode koji imaju iste nacije u različitim državama. To je nemoguće u savremenom svjetskom poretku. Narodne grupe ili etnije pripadaju nekoj državnoj organizaciji, *nacionalnosti* i nacionalnoj državi u kojoj žive! Nacionalnost Srba (Bošnjaka, Hrvata, Jevreja, Roma i drugih državljana BiH) u Bosni je *bosanska* (bosanskohercegovačka). Srbin je u Srbiji po naciji Srbijanac. U Bosni je Srbin (Bošnjak, Hrvat, Albanac, Rom ili neko drugi) narodna grupa u sastavu

---

načinom razumijevanja Bosne i njezinog starog naroda koji su u zamislama velikodržavnog ekspanzionizma jednostavno ignorirali i svodili na nivo religijske skupine. Husaga Čišić je glasao protiv Ustava FNRJ u kojem nije bilo muslimana Bosanaca, današnjih etničkih Bošnjaka!

²¹ Možemo li sebi objasniti kao ljudska bića šta znači to da se na srpskim svadbama i veseljima pjevaju pjesme u kojima se prijeti da će se ponoviti Srebrenica, da će se ponovo silovati bule i klati muslimane! To je već postalo kultura barbarstva i kolektivne patologije!

bosanske nacije!²² Po internacionalnom pravopolitičkom određenju Bosna i Hercegovina je država nacija u svjetskom poretku nacija. Ali Srbi, u tome ih slijede Hrvati, ponavljaju mantru o vlastitoj “etničkoj naciji” koja seže u srednji vijek i koja je iznad današnjeg svijeta i internacionalnog poretka. U tome im se djelimično pridružuju i Bošnjaci. To, međutim, nije tačno. U pravnom i semiotičkom smislu, semantika i pragmatika kazuju nešto sasvim drugo!

Naravno, mogu Srbi, Bošnjaci ili Hrvati, odnosno njihovi politički glasnogovornici, govoriti za sebe da su nacije ili da su bilo šta, ali to ne odgovara svjetskom poretku i modernom konceptu nacije kao političke zajednice građana. Diletanti među etnoelitama govore kako to nije povijesno iskustvo ovih naroda – kako su oni gotovo od stoljeća sedmog “nacije”. To samo potvrđuje diletantizam i neznanje većine učesnika u debati oko nacionalnog identiteta i bosanskog pitanja, odnosno oko evropske epohe nacionalizma. Oni nameću spornu tezu da je nacija “proširena etničko-religijska zajednica” i da su postojeći identiteti određenih grupa konačni, zaokruženi i da se njima nema šta dodavati. To je stav koji ne pripada modernom dobu, jer bez *društvene dinamike*, *sekularizma* i *modernizacije* nema nacije! Etnokratija, dakle, nije demokratija.

Nemoguće je govoriti o *naciji* i *državi*, u današnjem smislu, prije pet stoljeća ili nekada ranije, jer su to kategorije koje pripadaju novijem vremenu (prvorodena je engleska nacija u 17. stoljeću), modernizaciji i sekularizmu, i ne mogu se posmatrati u predmodernom poretku. Paradoksalno je da religijske institucije i novoprobudeni lenjinisti danas pokušavaju etno-naciju proglasiti sakrosaktnom i svojim vlastitim predmetom interesovanja, a današnji koncept nacije kao zajednice slobodnih građana totalno je dijametralan religijskom i totalitarnom poretku i predmodernim oblicima društvenosti. Etnička grupa nije nacija – to je pojam koji se odnosi na kulturno-psihološke karakteristike jedne društvene grupe.

Reklamno-konzumerski jezik tobožnjih “demokrata”, koji su ustvari konzervativci i etnokršćani (ili etnomuslimani) koji smatraju da je jedna vjera ili etnička grupa vrednija od druge, da je jedan prostor namijenjen samo za jednu vjeru ili da pripada samo jednoj etničkoj grupi, s planskim zavodjenjem, služi da se decenijama obmanjuje javnost i drži je u stanju zbunjenosti. Oni koji se izdaju za demokrate su, ustvari, puki konzervativni mračnjaci sa svojim opsolentnim mjerilima koja umotavaju u pripovijesti iz bratstvojedinstvujuće

²² Srpski koncept nacije ne priznaje postojanje drugih nacija (država) u kojima bi etnički Srbi imali drugačiju nacionalnost od one u Srbiji. U njihovoj “epskoj” koncepciji nacije oni mogu biti samo pripadnici jedne nacije koja je ustvari etničko-religijska srpska zajednica.

forme u kojoj se Bosanci nisu mogli pojaviti kao politički subjekt. Organizirana kamuflaža velikodržavnog hegemonizma definitivno je raskrivena nakon krvavih ratova 1990-ih godina. Tek treba ući dubinski u epohu komunističke ideologije na prostorima negdašnje jugoslavenske Federacije i dezavuirati partijsku igru oko priznavanja tzv. “muslimanske nacije”. Skriveni sadržaj te “političke igre” bio je vrlo prost i suspektan – da se ne prizna bosanska nacija i da se ne čuje imenica Bosanac!

Etnicitet i nacionalitet

Već na 14. kongresu Saveza komunista Jugoslavije (SKJ)²³ u Beogradu 1990. bilo je jasno da se ta politička organizacija raspala po etničkim i religijskim šavovima i da je ideja socijalističkog bratstva potisnuta i gurnuta u prošlost. Na scenu je stupila *narodnjačka* politika²⁴ koja je pitanje radničke klase i klasne borbe proletarijata potpuno potopila svojom povijesnopolitičkom ekspanzijom i uvela etničko-religijski diskurs kao dominantan. I on je bio kolektivistički u osnovi kao i socijalistički! Dvije godine poslije ovoga kongresa započeli su krvavi ratovi na tlu bivše jugoslavenske države koji su suštinski bili ratovi između srpskog i hrvatskog nacionalizma za teritorije, a koji su skriveno određeni dogovorima Tuđmana i Miloševića u kojima se problem srpsko-hrvatskog hegemonizma treba riješiti na teritoriji Bosne. Ideja komunizma zamijenjena je destruktivnom nacionalističkom ideologijom i velikodržavnim hegemonizmom dojučerašnjih članova jugoslavenske federacije. Iz toga su se izrodili ratovi na tlu nestajuće Jugoslavije.

U trećoj deceniji 21. stoljeća težište srpskog i hrvatskog nacionalšovinizma prebacilo se u Bosnu i Hercegovinu kao mjesto nedovršenog nacionalnog projekta srpstva i hrvatstva. Bosanski Srbi i bosanski Hrvati pretvoreni su u borbeni dio srpske i hrvatske nacije, uhvaćeni u mrežu nacionalističke politike od 1990-ih godina otkinuti su od Bosne i bačeni u neizvjesnost, pokazujući

²³ U Beogradu je od 20. do 22. januara 1990. održan 14. vanredni kongres Saveza komunista Jugoslavije (SKJ). Kongresu su prisustvovali predstavnici svih jugoslavenskih republika i pokrajina, kao i partijsko izaslanstvo JNA. Tadašnji predsjednik Predsjedništva CK SKJ bio je Milan Pančevski iz SR Makedonije. Na tom kongresu je nakon 45 godina došlo do raspada SKJ i poslije te sjednice nikada više se nije okupila ta politička partija. Prvi su kongres napustili predstavnici iz Slovenije, zatim iz Hrvatske, pa Bosne i Hercegovine i Makedonije.

²⁴ “Narodnjačka politika” je oznaka za velikodržavne hegemonijske projekte srpstva i hrvatstva koji su za vrijeme socijalističke Jugoslavije bili prigušeni i djelovali su drugim sredstvima. S nestajanjem pravno-političkog okvira Jugoslavije ove narodnjačke velikodržavne politike ponovo izbijaju na povijesnu scenu i pripremaju stravične događaje koji će rezultirati ratom za teritorije i objedinjavanje narodnih grupa pod kapu velikih nacionalnih homogenih država.

time da ne priznaju bosansku državu naciju i njezino povijesnopolitičko internacionalno priznanje 1992. godine. Njima je gotovo pa zabranjeno da se osjećaju bosanskohercegovačkim građanima, da izražavaju bilo kakav bosanski identitet, pripadnost ili ljubav prema svome bosanskom rodnom krajoliku. Ubrizgana im je opasna slika da se Bosna može uništiti ratom i zločinima te da je njihova matica u Srbiji ili Hrvatskoj. To je najbolesnija perverzija ova dva koordinirana antibosanska nacionalizma koji nikako ne mogu prihvatiti da postoji bosanska nacija ili bosanskohercegovački politički identitet. Oni su uhvaćeni u mrežu *etnopolitike* koja se zasniva na religijskoj svijesti i mržnji prema *Drugom* i *Neidentičnom*. U osnovi, destruktivni nacionalizam političkih oligarhija prelazi u fašistoidno djelovanje koje isključuje mogućnost zajedničkog života ljudi koji ne pripadaju istoj religiji, etniji ili jeziku. Pritom, Bošnjaci su okarakterizirani vrlo primitivnim epitetima, u čemu se prepoznaje postojeći etnofaulizam srpstva i hrvatstva koji traje već od 19. stoljeća. Sasvim je jasno da su Srbija i Hrvatska totalno napustile antifašističke programe iz Drugog svjetskog rata i pretvorile se u centre destabilizacije regiona kako bi u ratnom užasu ostvarile iredentističke planove u Bosni i Hercegovini.

Na povijesnoj sceni Bosne i Hercegovine 1990-ih pojavile su se snage koje su poražene u Drugom svjetskom ratu. Nestajuća SFRJ pred snagama desnice, koje su glasno odbacile odluke i naslijeđe AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a, okončala je svoju povijesnopolitičku putanju u krvavim ratovima Miloševićevog režima protiv Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te na kraju protiv Albanaca na Kosovu.²⁵ Ideje i odluke koje su iznjedrila narodna antifašistička vijeća tokom Drugog svjetskog rata, iz kojih je nastala i oblikovala se Jugoslavija, odbačene su od strane srpskog i hrvatskog nacionalističkog hegemonizma, četnika i ustaša koji su poraženi kao kvislinške i fašističke sluge u Drugom svjetskom ratu. Prije svega, odbačene su političke odluke i idejne orijentacije po kojima su republike u jugoslavenskoj Federaciji bile ravnopravne, a narodi jednakovrijedni. Tako je nakon antifašističkog duha ZAVNOBiH-a u Bosni i Hercegovini obznanjena ekskluzivna etničko-religijska politika koja je vođena iz Beograda i Zagreba, a kojom bi se državni prostor Bosne podijelio između srpskih i hrvatskih ekspanzionista. U agoniji velikih ratnih katastrofa bosanskog stanovništva 1990-ih, čini se, nije

²⁵ Sasvim je prihvatljivo mišljenje da su ratovi u Sloveniji i Hrvatskoj bili samo kamufliranje glavnog ratnog cilja srpskog i hrvatskog hegemonizma – osvajačkog rata protiv Bosne i Hercegovine. U tom sklopu treba posmatrati instaliranje dva entiteta u Bosni, od koji je jedan imenovan oznakom “republika srpska” i neprestano se lažno predstavlja kao da je republika.

uopće detaljno i precizno analizirana činjenica srbijansko-kroacijskog napuštanja AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a iz kojih je izrasla moderna država Bosna i Hercegovina.

Protiv bosanske državne samostalnosti podignuta je razorna antibosanska mašinerija srpsko-hrvatskog ekspanzionizma koji ne prihvata državni suverenitet BiH i insistira na naraciji o tri odvojena naroda. Dakle, velikodržavna politika srpstva i hrvatstva ne želi da u Bosni bude razvijena bosanska državna vlast, nego da etničke grupe budu suverene na određenim teritorijama i da onda one odlučuju o sudbini Bosne. Dva hegemonijska projekta susjeda ne prihvataju jedinstvenu (unitarnu) vlast u Bosni, nego se zalažu za etničko predstavljanje u kojem će državni suverenitet biti reduciran na etničku grupu koja je pod kontrolom susjedne države (Srbije ili Hrvatske). Danas je sasvim jasno da je agresija protiv Republike Bosne i Hercegovine bila koordinirana djelatnost između Srbije i Hrvatske s ciljem zauzimanja teritorija koji bi se priključio u njihov sastav. Još dugo neće biti vidljivo “zašto su agresija i rat protiv Bosne, te genocid, u međunarodnim razmjerama predstavljeni i vođeni kao mirovna operacija”.²⁶

Početak 1990-ih Bosna je otvorena za razornu etnopolitičku destrukciju kroz osnivanje etničko-religijskih političkih stranaka kojima se državni interes daje u ruke narodnjačkih političkih grupa. U maju 1990. A. Izetbegović je govorio o društvenom sistemu u kojem je predviđeno da se politička djelatnost i cjelokupan proces reducira na “dogovaranje” stranka koje predstavljaju narode.²⁷ To je bilo vrlo pogrešno skretanje od puta kojim je Bosna išla poslije 1945. godine kao samostalna republika, a naročito od Ustava SFRJ iz 1974. gdje su članice jugoslavenske Federacije postavljene kao nezavisne države. Na to su se nadovezali već pripremljeni Karadžićevi i Bobanovi politički projekti, odnosno hegemonijski projekti Srbije i Hrvatske, kao na plodno tlo za razaranje Bosne. Politički koncept “dogovaranja naroda” bio je povijesno nazadovanje u odnosu na dostignutu bosansku republiku koju su ostvarili komunisti. Glavni zajednički cilj narodnjačkih snaga na povijesnoj sceni Bosne 1990-ih bio je *uništenje* komunizma, a to je onda značilo i mnogih sadržaja i dostignuća koja su u socijalističkoj Jugoslaviji bila ostvarena. To će odgovarati srbijanskom političko-vojnom vrhu da pokrene svoje projekte zaštite “ugroženog srpstva” na prostoru bivše države. Tako je tadašnji sekretar

²⁶ Mustafa Imamović, *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, četvrto izdanje, University Press, Sarajevo 2014, 395.

²⁷ Izjava Alije Izetbegovića za “Dnevnik” TV-Sarajevo, nakon osnivačke skupštine Stranke demokratske akcije 26. maja 1990. Nav. prema: Alija Izetbegović, *Sjećanja*, Šahinpašić, Sarajevo 2001, 78.

za narodnu odbranu Veljko Kadrijević u razgovoru s Borisavom Jovićem 4. januara 1991. godine rekao da “svakom narodu treba priznati mogućnost da bira soluciju (ali ne i Republici niti narodnosti)”.²⁸ Sasvim je jasno da je Republika – Bosna i Hercegovina! U ovome destruktivnom procesu *narodi* (etničko-religijske grupe) su uspostavljeni kao subjekti političkog djelovanja, što je vodilo do dalekosežnog poništavanja političkog suvereniteta i integriteta republika, odnosno država. A to je otvorilo put za iredentizam i ratove za promjenu državnih granica.

Zaključak

Internacionalno priznanje Republike Bosne i Hercegovine značilo je priznanje države nacije Bosne i Hercegovine, a ne njezinih naroda ili religijskih grupa kao suverenih. Ta činjenica se pokušala zamutiti Dejtonskim sporazumom 1995. godine koji je interpretiran kao dogovor “tri naroda”. Dejtonska podjela Republike Bosne i Hercegovine na dva entiteta, kao rezultat rata i nezaustavljene agresije Srbije i Hrvatske, totalna je “misterija” i danas.

Bosna je internacionalno priznata i nezavisna država, a to onda znači da cjelokupna priča oko *bosanskog identiteta*²⁹ stupa na drugu ravan interpretacija i podrazumijeva komplementarnost sa savremenim određenjima i razumijevanjima, ali misli i povezivanje bosanske prošlosti i budućnosti. Bosna ne može i ne smije ostati izvan savremenih političkih ideja i praksi, a to znači da se politički vokabular, semantika, pragmatika, standardi i kriteriji moraju primjenjivati i poštovati. Ne može se više nacionalni identitet u Bosni interpretirati kao da je Bosna u sastavu Kraljevine SHS podijeljena na “vodene banovine” – danas je Bosna i Hercegovina suverena nezavisna država! Iz toga slijedi aktualna interpretacija bosanskog nacionalnog i političkog identiteta. Naravno, to Srbija i Hrvatska sa svojim nacionalnim ekspanzionističkim projektima ne žele prihvatiti i zato je 1992. pokrenut rat i agresija protiv Republike Bosne i Hercegovine. Nakon agresije Srbije i Hrvatske na Republiku Bosnu i Hercegovinu država je podijeljena na dvije zone u omjeru 51 : 49. To su zone (entiteti) latentnog “uticaja” Srbije i Hrvatske kojima bi se na duge staze kontrolirala Bosna i njezina povijesna plovdba.

Bosanskohercegovačka država nacija je nemilosrdno napadnuta u aprilu 1992. godine da bi se definitivno uništila i podijelila između ekspanzionističkih hegemonijskih projekata prvih susjeda. Deklaracija s Drugog zasjedanja

²⁸ Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Kompanija Politika, Beograd 1995, 238.

²⁹ Vera Kržišnik-Bukić, *Bosanski identitet između prošlosti i budućnosti*, FPN, Sarajevo 2022.

ZAVNOBiH-a o ravnopravnosti građana i nedjeljivosti države, imajući u vidu skepsu R. Čolakovića prema muslimanskom identitetu,³⁰ *preokrenuta* je u politiku etnoteritorijalizacije i danas se u okviru slijepe etnopolitike insistira na “tronarodnom ključu” i narativu o “konstitutivnim narodima”, a potiskuje se njezina poruka da je “Bosna bosanska”, to jeste – da je to država svih njezinih ljudi, državljana ili građana.

Literatura

- Biserko, Sonja (2004) *Srbija na Orijentu*, Helsinški odbor za ljudska prava Srbije, Beograd.
- Durmišević, Enes (2023) *Bosna i Bošnjaci. Od Istočnog pitanja do genocida*, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Dorđević, Mirko (2010) *Kišobran patrijarha Pavla*, Peščanik, Beograd.
- Dorđević, Mirko (2015) *Negativna svetosavska paralipomena*, VPA, Novi Sad.
- Đurić, Mihailo (1971) Smišljene smutnje, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, god. 19, br. 3, 230-233.
- Hoare, Marko Attila (2023) *Genocid i otpor u Hitlerovoj Bosni. Partizani i četnici od 1941. do 1943*, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Hoare, Marko Attila (2019) *Bosanski muslimani u Drugom svjetskom ratu*, Vrijeme, Zenica.
- Imamović, Mustafa (1976) *Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914*, IP “Svjetlost”, Sarajevo.
- Imamović, Mustafa (2014) *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, četvrto izdanje, University Press, Sarajevo.
- Imamović, Mustafa, (2013) ZAVNOBiH i državopravni kapacitet Bosne i Hercegovine, *Historijska traganja*, br. 12, 17-25.
- Jović, Borisav (1995) *Poslednji dani SFRJ*, Kompanija Politika, Beograd.
- Kamberović, Husnija (2013) Povodom sedamdeset godina od Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, *Historijska traganja*, br. 12, 11-16.
- Kržišnik-Bukić, Vera (2022) *Bosanski identitet između prošlosti i budućnosti*, FPN, Sarajevo.
- Meštrović, Ivan (1961) *Uspomene na političke ljude i događaje*, Knjižnica Hrvatske revije, Buenos Aires.
- Stefanović, Mirjana, (1992) O stidu, *Monitor*, 6. 11. 1992.
- Tomanić, Milorad (2001) *Srpska crkva u ratu i ratovi u njoj*, Medijska knjižara Krug, Beograd.
- Veselinov, Dragan (2022) *Moj Bog – pitajte popa*, Nova Pobjeda, Podgorica.

---

³⁰ Enes Durmišević, *Bosna i Bošnjaci. Od Istočnog pitanja do genocida*, Dobra knjiga, Sarajevo 2023, 137.

THE SOVEREIGNTY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE BOSNIAN IDENTITY

Abstract: State is the legal-political framework of a community of people who are primarily defined as citizens. The awareness of belonging to an internationally recognized state is the basis of a citizen's national identity and is significantly different from ethnic consciousness, which is defined as belonging to a certain ethnic group and the imaginary of its cultural and psychological identity. The distinction between civic (national) and populist (ethnic-religious) identity was often denied and ignored because the habit was that supposedly a political community could only be created on a homogenous mono-ethnic and mono-religious basis, which showed and revealed the religious exclusivity that ruled in the background of the Balkan identity processes and left its deep and guiding traces. The process of secularization and modernization of social content was never carried out consistently and formatively in the mentality of people, nor did it fulfil the content of political conceptions that were deeply influenced by religious consciousness and myths of origin. In such a historical context, the process of establishing Bosnian civic identity begins as an expression of awareness of the existence of an independent state of Bosnia and Herzegovina, which is mercilessly attacked by two hegemonic greater-state nationalisms.

Keywords: Bosnia, sovereignty, equality of citizens, freedom, civic identity